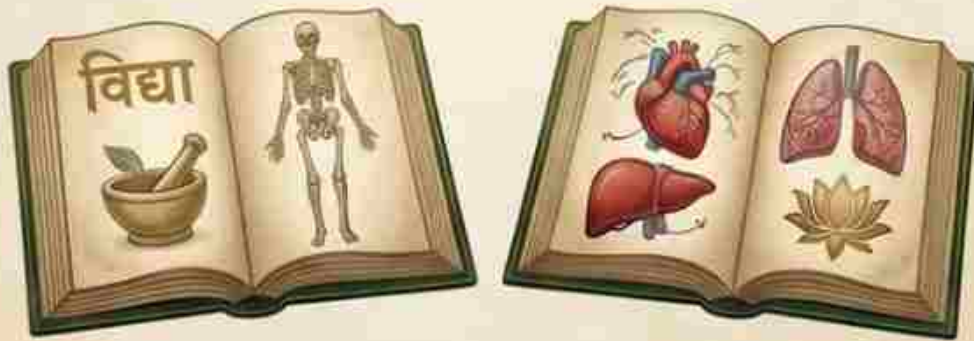
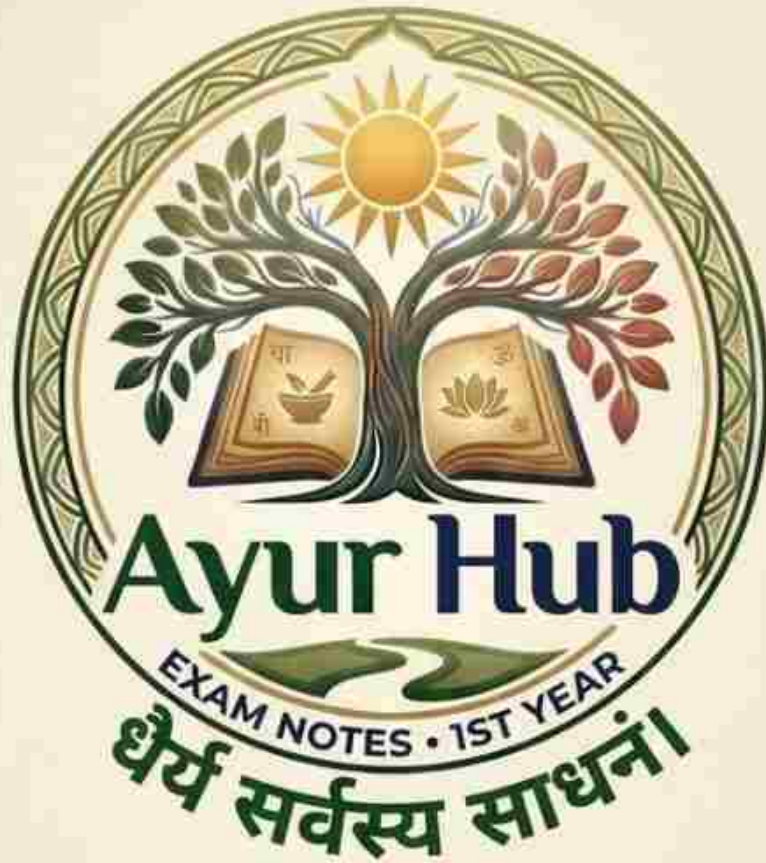

ANATOMY

AYURVEDIC RATCHANA SHARIR (रचना शरीर)

* Paper :- 1

Anatomy (अचना शारिर)

1. Sheshair परिकल्पनीय शेषवशंश —

* शारिर:

- शरीरम् अधिकृत्य कृता ग्रन्थः शारिरः । [Ashvavasthy A.H.S.]
- शरीरे च त्व्य शक्ति च पृथक्चः व्याख्यानार्थः ।
पृथक् श्रुताश्रयां अन्वेष्टम वापद्य चरेत् क्रियाः ॥ [Sp. Shes. 5]
- तस्य शरिरं नाम चेतना अधिकतानभूतं पञ्चमहाभूत विकार
अभुदायात्मकं अमयोगवाहि ।
[Ch. Shes. → 6]

* शरिर:

- दोष धातु भक्त भूमं हि शरिरं । [Sp. Sp. Shes → 15]
- शीर्षते इति शरिरम् । [Ch. Shes. → 6]
- शीर्षते अमेन इति शरिरं । [A.H.S → 1]

* Six Regions of the Body (षडंगम्)

- तस्य षडंगम् शारिणा चलक्या, मध्यं पंचम्, षडं शिरः इति ॥
[Sp. Shes. → 5]

• Acc. to चरक 6 अक्षांश

बाहु - अपिप - शिराश्रीया - अन्तराधि

* शरिर शान प्रयोजन

- लक्ष्मिः अंशयं शानं ह्यो शरिरस्य वाञ्छता ।
शोधयित्वा भृतं सम्पत्तं द्रष्टव्योऽङ्गं विनिश्चयः ॥
- पुत्र्यक्षता हि यद् पृष्ठं वाक्त्रयुक्त्वा पद् भवेत् ।
अमासतस्त युभयं भूया शान विवर्द्धनम् ॥ [Su. Shy. → 5]

* Body Preservation - & Clinical Importance -

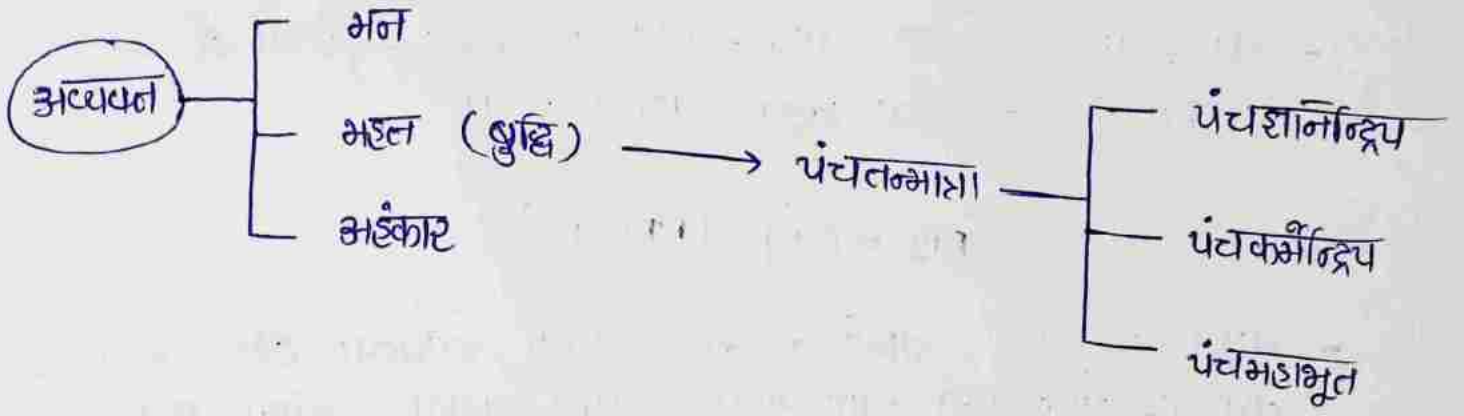
- लक्ष्मात् अमस्तगाहम् - अविचोचरतम् - अदिर्घव्याधिपिडितम् - अवर्धवातिकं
निःश्वसन्ता पुरिषं पुत्र्यमवहन्त्याम् आपगायाम् निषङ्गं पञ्चरस्यं
भुञ्ज्या - पक्कम् - कुशा-शणा दिनान्यतमेन अर्पिता अङ्गं पुत्र्यङ्गम् अपुकारो
देवो काचयेत् , सम्पत्तं पुत्र्यङ्गं चोक्त्वा धृत्य ततो देहं अस्तवासापृषार
वात् - वेणु - पक्कम् - कूर्चा नामन्यतमेन शर्नैः शर्नैः पदार्थपंस्त्वगादिन्
सर्पानेव वाद्य-अल्पन्तर अङ्गं पुत्र्यङ्गं विशोचान् शयोः पयोत्कान्
अक्षयं च चक्षुषा ॥

(Su. Shy → 5 / 61)

• 56 अङ्गं पुत्र्यङ्गं
↓
धृपंचात्रात्

२५ तत्वो → धातु

अक्षर प्रकृति (०४) + चोक्ष विकार (१६)

2. Paṭibhayaḥ Shevāḥ —

[Sy. Shev → 5 / 11 to 2]

formed by

1. कूर्चा (06) [स्नायु + धमनी + पेशी]

- अर्ध कूर्चाः तं हस्त - पाद - ग्रीवा - भ्रूषु : हस्तयो ह्यौ -
पादयो ह्यौ - ग्रीवा भ्रूषोर एकैकः ॥

2. कण्ठुरा (16) [819 स्नायु] (muscle)

- धोत्रा कण्ठुरा : तस्मां चतस्रः पादयो तावत्यो हस्त - ग्रीवा - भ्रूषु
तत्र हस्तपादगतानां - कण्ठुराणां नवत्यत्र प्रसृताः ग्रीवा हृदय
निषन्धिनी नाम अद्याभागागतां भद्रं ।

3. जाम्ब (16) ^{Found in} [शिरा + स्नायु + मांस + अस्त्रि]

- मांस - शिरा - स्नायु - अस्त्रि जाम्बानि पुत्र्यैकं चत्वारि तानि
भाणबंध - गुम्फकंश्रितानि परस्पर कान्ठिषानि परस्पर गवाक्षितानां
च इति ये गवाक्षिताम् इदं शरिरे ॥

4. अस्त्रि कंधात् (14)

- चतुर्धा अस्त्रि कंधातः तस्मां तयो गुम्फ - जानु - वक्षणेषु
एतेन एतरे अस्त्रि धातु च व्याख्याता शिक विरसा एकैकः ॥

5. विमन्त (14)

- चतुर्धा विमन्ताः तं च अस्त्रि कंधात् वदगणनीयः ,
यतस्तै र्युक्ता अस्त्रिकंधाता ॥

[- Acc. to आचार्य पाणिनीय विमन्त → 18]

6. भेदनी (07)

- अथ भेदन्यः शिरसि विभक्ताः पंच, प्रिद्या - शफाकारे एकैका, ताः परिहर्तव्याः शस्त्रेण ॥

7. रज्जु (04)

- भक्त्या भंस रज्जवश्च चतस्रः पृष्ठपद्मम् अभयतः पश्चि निषण्धनाय बाधे हे - आर्यन्तरे च हे ॥

8. भस्मिका [10 अंशुली प्रमाण]

- भस्मिका या च तस इदं उच्यते ॥

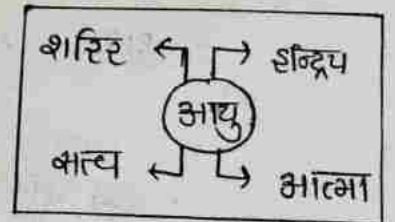
9. शिरः

- प्राणाः प्राणभृतां यद्य आश्रिताः सर्वे इन्द्रियाणि च । यद् उत्तम अङ्गं अङ्गानां शिरः तद् अभिधियते ॥

[Chy. Sp+dy → 17]

→ प्राणः [Acc. 10 अङ्गुल 12 प्राणम्]

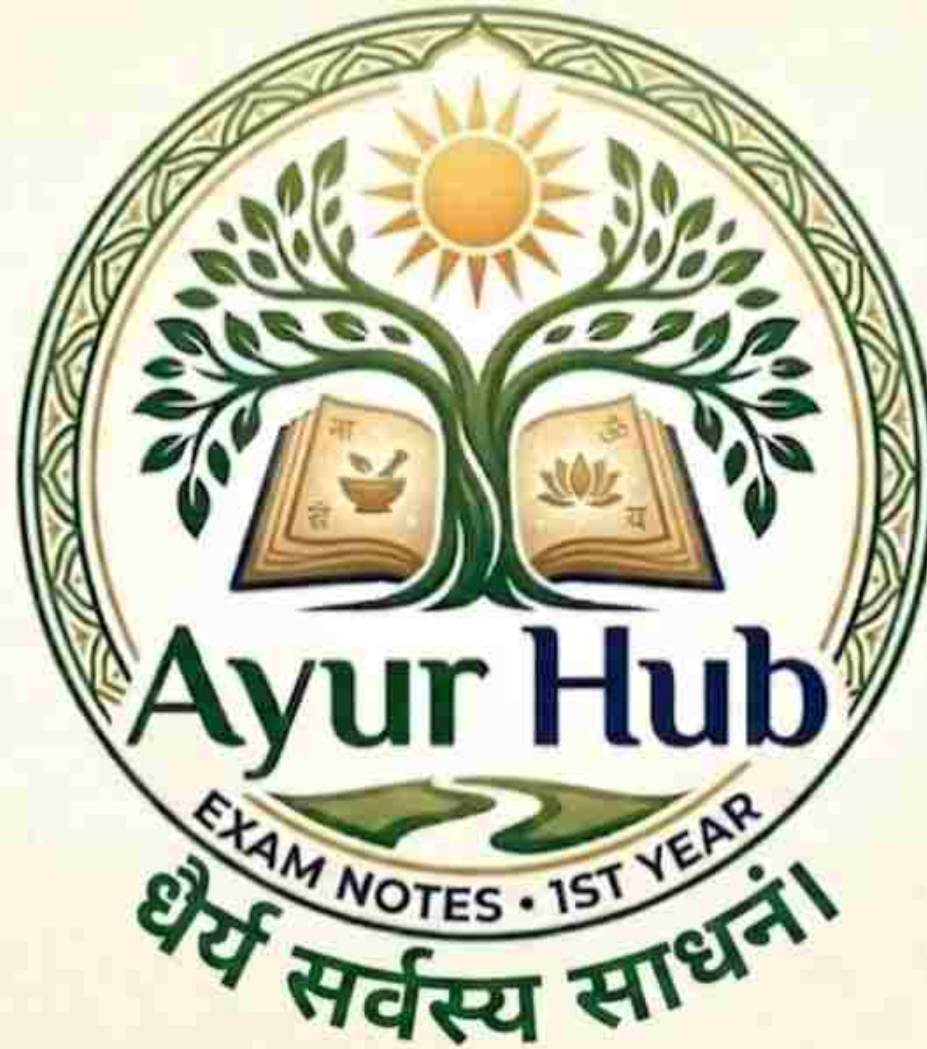
- शिरः
 - शीम शूर्य अनिल ; शिरः - रज्जु - लम् ; इन्द्रिय
 - सादरा प्राणाः ॥ शिरः - रज्जु - लम् ; पञ्चन्द्रिय ; भूतात्म इती
 [Sp. Shy. → 4]

- प्राणयतना

- दश प्राणयतानि, तद्यथा भूर्धाः - कण्ठः - हृदयं - नाभि - गुदं - वास्ति ओज - शुकं - शोणितं भंस शत ॥

[Chy. Sp. → 7]

Het lakkad ✦